

به نام خداوند جان و خرد

ساختار زبان شعر کودک

مهری رزمجو

www.ketab.ir

انتشارات پرنو

سرشناسه: رزمجو، مهری، - نویسنده.
عنوان و نام پدیدآور: ساختار زبان شعر کودک / مهری رزمجو.
مشخصات نشر: تهران: پرنو، ۱۴۰۴.
مشخصات ظاهری: ۲۶۲ ص: ۱۴/۵ x ۲۱/۵ س.م.
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۷۸۷-۵۶-۶
موضوع: شعر کودک و نوجوان. تاریخ و نقد.
Children's poetry, Persian -- History and criticism
رده بندی کنگره: PIR۲۵۵۵
رده بندی دیویی: ۸۱۰/۶۲۰۹
شماره کتابشناسی ملی: ۹۹۴۸۸۴۰

انتشارات پرنو

تهران، میدان انقلاب، خیابان لیافی نژاد. پلاک ۲۶۶، طبقه
اول، واحد ۲ تلفن: ۰۹۱۲۰۸۰۸۲۵۷ و ۰۶۶۹۶۹۰۵۵

www.parnopub.ir

ساختار زبان شعر کودک

مهری رزمجو

طراح جلد فاطمه مقدس

لیتوگرافی صدف • چاپ خانه مهارت • صحافی مهرگان
نوبت چاپ نخست ۱۴۰۴ • شمارگان ۳۰۰ نسخه
قیمت ۳۴۰۰۰ تومان • شماره نشر ۳۱۹

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۷۸۷-۵۶-۶

© حق چاپ: ۱۴۰۴، انتشارات پرنو

فهرست

مقدمه.....	۵
فصل اول: ملاحظات نظری-زبان.....	۱۰
زبان شعر چیست؟.....	۱۹
نثر، نظم و شعر.....	۲۸
شعر و ادبیات کودک.....	۳۶
فصل دوم؛ ادوار شعر کودک.....	۴۶
تفاوت شعر کودک با بزرگسال.....	۴۶
ساختار زبان در شعر کودک.....	۵۳
ویژگی‌های شعر بنیان‌گذاران.....	۵۶
ویژگی‌های شعر به‌اوج‌رسانندگان.....	۶۲
هنجارگریزی تصویری.....	۷۰
فصل سوم؛ ساختار زبان شعر کودک.....	۷۹
ویژگی‌های شعر شاعران کودک.....	۷۹
سطح زبانی در شعر شاعران کودک.....	۸۰
هنجارگریزی واژگانی.....	۸۰
هنجارگریزی زمانی.....	۹۰
هنجارگریزی آوایی.....	۹۶
واژگان کودکانه.....	۱۰۱
شکستگی واژگان.....	۱۰۶
ساختار جمله‌ها.....	۱۱۵
شبه‌جمله‌ها.....	۱۲۵

۱۴۵.....	قواعد ترکیب
۱۵۳.....	سطح فکری و معنایی در شعر شاعران کودک
۱۵۴.....	عامیانه نویسی
۱۵۹.....	شعر بازی
۱۶۹.....	پنداره‌ها
۱۸۴.....	اطناب و ایجاز
۱۹۹.....	آموزه‌ها
۲۱۲.....	سطح ادبی در شعر شاعران کودک
۲۱۲.....	آرایه‌های پرکاربرد
۲۱۷.....	تشخیص (جان‌بخشی)
۲۲۳.....	- تکرار
۲۴۰.....	تشبیه
۲۵۱.....	منابع

مقدمه:

در حوزه شعر کودک در دهه‌های اخیر فعالیت‌های پژوهشی نوین و متنوعی صورت پذیرفته‌است و هریک از پژوهشگران تلاش کرده‌اند از دریچه نگاه خود بخشی از ادبیات کودک را مورد مطالعه قرار دهند.

تردیدی نیست که محققان سرآمدی مثل صادق هدایت، محمدجعفر محجوب و بسیاری دیگر که یادکرد شایسته از پژوهش‌های آنان در این گفتار نمی‌گنجد به کنکاش در ادبیات کودک پرداخته‌اند اما ذره‌بین تحقیق آن‌ها متوجه ساختار و زبان شعر کودک نبوده‌است و بیشتر رویکرد نقد و تحلیل محتوا داشته‌است، فقط افراد معدودی به ساختار زبان شعر کودک توجه و اشاراتی داشته‌اند.

محمود کیانوش در کتاب «شعر کودک در ایران» (۱۳۵۲) نخستین کسی است که قبل از انقلاب به طور رسمی به بررسی شعر کودک و تعیین ویژگی‌های آن پرداخته‌است و از نظرگاه‌های متفاوت ساختار شعر کودک را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده‌است.

کلیت این کتاب معطوف است به بررسی موسیقی در شعر کودک و سپس قالب‌های پرکاربرد و مناسب آن همچنین نگاهی دارد به محتوا و

درون مایه اشعار کودکانه. با توجه به آن که کیانوش از شاعران خوش ذوق کودکانه‌سرا است نظریات وی بعنوان نخستین پژوهشگر حوزه شعر کودک شاعرانگی و طراوت خاص خود را دارد.

قدمعلی سرامی در کتاب «پنج مقاله» (۱۳۷۸) در فصلی نسبتاً موجز و مفید به بررسی همه سویه برخی از ویژگی‌های ادبیات کودک، به طور اخص به شعر کودک پرداخته‌است این نظریه‌های دقیق سرامی که خودش از کودکانه‌سراهای با ذوق و سنت‌گرا است باب تازه‌تازه‌ای در پژوهش و نقد ادبیات کودک گشوده‌است.

منوچهر علی‌پور در کتاب‌های «آشنایی با ادبیات کودک» و «در ترازوی آینه گون» (۱۳۷۸) و بعدتر از آن در کتاب «پژوهشی در شعر کودک» (۱۳۷۹) به بررسی همه سویه ساختار و محتوای ادبیات کودک و نیز شعر کودک پرداخته‌است. علی‌پور در این دو کتاب، شعر کودک را از منظر موسیقی شعر، صور خیال، بن مایه و... کاوش کرده‌است. می‌توان گفت نظرگاه علی‌پور نسبت به شعر کودک تازه‌تر از دو پژوهشگر دیگر است.

پروین سلاجقه در کتاب «از این باغ شرقی» (۱۳۸۵) نقد شعر کودک و نوجوان را بیشتر از منظر بلاغت نگریسته‌است و به حق می‌توان گفت این تألیف، اگر چه خرف تازه‌ای نداشته‌است اما گردآوری ماهرانه‌ای از تمام قیل و مقال‌های پیش از سلاجقه در حوزه شعر کودک است.

مصطفی موسوی گرمارودی در کتاب «شعر کودک از آغاز تا امروز» برای نخستین بار تقسیم‌بندی مفصلی برای شعر کودک ایجاد کرده‌است. این تقسیم‌بندی بیشتر بر مبنای چهره‌های شاخص شعر کودک شکل گرفته‌است و به وسیله آن وجوه تمایز شعر کودک و شعر رسمی را نشان

می دهد.

ساختار زبان شعر کودک، در دوره معاصر چه از جهت صرف و نحو و چه از نظر زیبایی‌شناسی و معناشناسی با زبان شعر بزرگسال، بسیار متفاوت و متمایز است. این تفکیک و تمایز در دهه‌های اخیر به شکلی منطقی و ضروری آغاز شده است و سیر شتابنده‌ای دارد. درحالیکه پیش از سده اخیر در ادبیات فارسی سروده‌ای خاص کودک، وجود نداشت.

با آنکه ادبیات کودک از دل ادبیات رسمی و کهن ایرانی سربرآورده است اما به شکلی مستقل و منفک سابقه‌ای دیرینه ندارد. با این زمینه، ما قصد نداریم تحول زبانی شعر کودک را در طی سال‌های پیشین بررسی کنیم که به دلیل نوپا بودن این گونه ادبی هنوز فراز و فرودی آن چنان هویدا ندارد بلکه می‌خواهیم به این مسئله بپردازیم که چگونه شعر کودک با ساختار زبانی مستقل از شعر رسمی جدا شد و در این فاصله گرفتن و استقلال تا چه اندازه به ساختار زبانی شعر رسمی وفادار ماند و در کدام کارکردها برای رعایت حال مخاطب از ساختار زبان شعر رسمی دور و متفاوت شد.

تقسیم‌بندی پیشنهادی و مورد نظر این تالیف بر مبنای ادوار شکل‌گیری و تحول و استقلال شعر کودک تنظیم شده است و کاملاً مشهود است که پیشگامان شعر کودک مانند ملک‌الشعرا صبا به گونه‌ای تفننی و کاملاً شخصی، اشعاری برای کودک سروده‌اند و زبان و ساختار اشعار کودکانه‌شان تا حدودی از دیگر اشعارشان فاصله گرفته است به همین لحاظ این سراینده‌گان را با اینکه آثاری مستقل برای کودک ندارند، پیشگامان شعر کودک به شمار آورده‌اند اما شاعران بعد از آن‌ها

آگاهانه و هدفمند اشعاری برای کودک ایرانی سروده‌اند و دانسته‌اند که کلام و بیان و نیز و لحن و موسیقی شعرشان باید با شعر رسمی فارسی متفاوت باشد.

شعر کودک در دهه‌های اخیر بیشتر مورد توجه منتقدان ادبی بوده‌است و جنبه‌های مختلف آن از جمله بلاغت و معنانشناسی بررسی شده‌است. تلاش پژوهشگران حوزه شعر کودک تفکیک این نوع ادبی از شعر رسمی ادبیات فارسی و تثبیت آن بوده‌است اما هنوز هم زوایایی در شعر کودک به چشم می‌آید که به عرصه تحقیق نیامده‌است.

این پژوهش می‌تواند با بررسی ساختار زبان شعر کودک با ماهیتی مستقل و به طور تخصصی و فنی، ارزش و اعتبار این نوع ادبی را بنمایاند و خلا موجود در پژوهش‌های شعر کودک را پر کند.

در کنار تحقیقات و تألیفات زیبایی‌شناسی و معنا شناسی؛ پژوهش ساختار زبانی اشعار کودک می‌تواند چستی این نوع ادبی را به گونه‌ای کامل‌تر عرضه نماید.

تاکنون پژوهشی که مستقلاً و منحصراً ساختار زبان شعر کودک را صرف نظر از زیبایی‌شناسی و معنانشناسی مورد کند و کاو قرار داده باشد دیده نشده‌است. نوآوری این پژوهش آن است که از منظر دستور و زبان به شعر کودک می‌پردازد و پس از آن تأثیر مخاطب بر ساختار بلاغی اشعار و حتی محتوای آن‌ها را بررسی می‌کند.

در این مقدمه لازم است اشاره‌ای بشود به دو موضوعی که به دلیل تازگی بسیار جای نقد دارد. نخست عنوان هنجارگریزی تصویری در فصل سوم و دیگری بحث پنداره‌ها در فصل چهارم.

در نظریه هنجارگرایی و تقسیمات هفتگانه لیچ، هیچ مطلبی که شباهت داشته باشد با هنجارگرایی تصویری که در این کتاب به آن پرداخته شده، وجود ندارد. ضروری است که بررسی شود آیا این نوع هنجارگرایی ویژه فضای متفاوت و تخیل پرآن شعر کودک است یا در شعر رسمی هم وجود دارد؟ و اگر در شعر رسمی این نوع هنجارگرایی یافت می‌شود این گونه در شعر معاصر پیدا شده و یا در اشعار گذشته هم می‌توانیم آن را ببینیم؟

در بسیاری از مقالات و کتاب‌های بررسی شعر کودک، به انواعی از حیوان پنداری، گیاه پنداری و... اشاره شده است. با مشاهده بعضی موارد که در سایر پژوهش‌ها به آن پرداخته نشده است، در این کتاب عنوان پنداره‌ها با تقسیم‌بندی تازه‌ای مطرح شد تا ظرفیتی ایجاد شود برای بررسی تمام انواع این موضوع.

از تمامی اساتید بزرگواری که همواره مدیون و ممنون زحمات و دلسوزی‌ها و راهگشایی‌هایشان هستم سپاسگزارم و این کتاب را فروتنانه تقدیم می‌کنم به پدر و مادر عزیزم که مهرشان با ذره ذره جانم آمیخته است و دیگر ندارمشان.